

PERSPECTIVA NARATIVĂ DOMINANTĂ ÎN *LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI*

Ludmila USATĂI

Universitatea de Stat din Moldova

Din multitudinea aspectelor ce se referă la discurs și la sistemul de personaje cele mai importante sunt naratorul și punctul de vedere (numit și perspectivă narativă, optică etc.).

Letopisețul Țării Moldovei ne oferă o bună ocazie nu doar de a sonda mai adânc o epocă, un eveniment, un personaj, ci și de a readuce în atenție statutul naratorului-personaj cu diversitatea-i de perspective.

Naratorii *Letopisețului Țării Moldovei* conturează diverse perspective: a datoriei de a continua cele începute de predecesori, a necesității de a trage concluzii din experiența înaintașilor etc.

Cuvinte-cheie: *istoriografie, narator, punct de vedere, perspectivă narativă, personaj, martor, perspectivă internă, perspectivă externă, perspectivă variabilă, atitudine.*

LA PERSPECTIVE NARRATIVE DOMINANTE DANS LA CHRONIQUE *LETOPISEȚUL ȚĂRII MOLDOVEI*

Parmi les aspects narratifs concernant le discours et le système des personnages, les plus importants sont le narrateur et le point de vue (désigné aussi par les termes perspective narrative, optique etc.).

La chronique offre la possibilité non seulement de sonder une époque, un événement, un personnage, mais aussi d'envisager le statut du narrateur-personnage, avec sa diversité de perspectives. Les narrateurs de la chronique présentent plusieurs perspectives: la nécessité de continuer les efforts des prédécesseurs, le devoir de tirer des conclusions à partir de leur expérience etc.

Mots-clés: *historiographie, narrateur, point de vue, perspective narrative, personnage, perspective interne, perspective externe, perspective variable, attitude.*

Din multitudinea aspectelor ce se referă la discurs și la sistemul de personaje cele mai importante sunt **naratorul și punctul de vedere** (numit și perspectivă narativă, manieră narativă, unghi de vedere, optică), deoarece anume punctele de vedere „se concretizează în aprecieri, viziuni, atitudini și poziții” [4, p.22].

Naratologia secolului al XX-lea ne oferă o gamă largă de „etichetări” pentru conceptul de punct de vedere, iar acestei probleme, care rămâne în continuare în vizorul cercetătorilor, i-a fost consacrat un număr mare de studii științifice: G.Genette, Franz K. Stanzel, O.Ducrot, M.Bal, J.Lintvelt, W.Booth, N.Friedman, T.Todorov, S.Iosifescu și mulți alții.

Exegețul austriac Franz K. Stanzel relevă: „Punctul de vedere și naratorul reprezintă două dintre cele mai importante concepte pentru analiza procesului de transmitere într-o narațiune” [3, p.49], subliniind totodată deosebirea dintre sensul general și cel particular al punctului de vedere. Acesta susține insistent că „trebuie făcută distincție între sensul general de „punct de vedere”, „atitudine față de o problemă” și cel particular de „perspectivă din care este narată o poveste sau din care este percepută o întâmplare de către un personaj din narațiune” [3, p.32]. După cum sugerează definiția sensului particular, termenul „punct de vedere” în terminologia naratologică poate fi folosit în două contexte distincte: **a povesti**, adică a transmite ceva prin cuvinte; și **a trăi**, a percepe, a ști în calitate de personaj ce se întâmplă în spațiul ficțional.

Eugen Negrici vine, în acest context, cu niște concretizări de esență, accentuând că „persoana care redactează (opera istoriografică – *n.n.*) este fondată pe o dedublare. Ea este autoarea a două acțiuni diferite, separate în timp: una constă în **a trăi** (a participa), alta în **a scrie** (a-și aminti, a povesti). Există deci, tradițional, în cadrul acestei persoane, doi actanți: unul acționează, celălalt vorbește; fiind doi pentru aceeași persoană (actantul este un personaj definit prin ceea ce face, nu prin ceea ce este), aceștia întrețin între ei raporturi dificile, consumate sub numele de sinceritate sau autenticitate” [2, p.73]. Luând ca reper acest fapt, considerăm că naratorul letopisețului lui M.Costin (parțial) și naratorul letopisețului lui I.Neculce (integral) se înscriu, prin atitudinile lor, prin comentarii și prin perspectivele narative, în ceea ce E.Negrici numește dedublare. Prin urmare, receptorul va cunoaște lumea anume prin optica naratorului, deoarece centrul de orientare se situează anume în el (cel care trăiește și scrie).

Însă, pentru cercetătoarea olandeză Mieke Bal conceptul central în textele narrative este naratorul. „Identitatea naratorului, notează autoarea, gradul și modul în care această identitate este indicată în text, ca și opțiunile pe care toate acestea le impun, formează caracterul specific al unui text” [1, p.37]. În același timp, deși stăruie

asupra ideii primatului naratorului, Mieke Bal nu neglijează importanța perspectivei: „de câte ori sunt prezentate evenimente, acestea se derulează din punctul de vedere al unei „viziuni”. Este ales un punct de vedere, un anumit fel de a vedea lucrurile, un anumit unghi, fie că este vorba de fapte istorice „reale” sau evenimente fictive” [1, p.148]. Tot în această lucrare autoarea repropune elaborarea de tipologii ale punctelor de vedere narative că „nu fac distincția dintre, pe de o parte, viziunea prin care elementele sunt prezentate și, pe de altă parte, identitatea vocii care verbalizează acea viziune. Pentru a simplifica, nu fac distincția dintre cei care văd și cei care vorbesc. Cu toate acestea, este posibil, atât în ficțiune, cât și în realitate, ca o persoană să exprime viziunea alteia” [1, p.149].

Or, dacă raportăm aceste două postulate la textele cronicărești ce reprezintă esențialmente niște povestiri factuale despre istorie, trebuie să-i dăm mai multă dreptate lui F.Stanzel, deoarece în atare scrieri este fundamental nu doar rolul naratorului, cu statutul său locutoriu și ilocutoriu, dar și rolul perspectivei asupra evenimentelor istorice actualizate, respectiv și asupra adevărilor istoriei.

În cazul nostru, alături de **punct de vedere**, vom utiliza și termenul **perspectivă narativă**, prin care subînțelegem punctul de vedere al naratorului sau viziunea lui asupra lumii, iar tipurile cu care vom opera sunt:

- **perspectivă externă** (personajul este văzut numai din exterior);
- **perspectivă internă** (naratorul adoptă punctul de vedere al unui personaj);
- **perspectivă variabilă** (alternarea celor două tipuri sus-menționate).

Letopisețul Țării Moldovei, narațiune istoriografică de proporții, ne oferă o bună ocazie nu doar de a sonda mai adânc o epocă, un eveniment, o personalitate, ci și de a readuce în atenție statutul naratorului-personaj cu diversitatea-i de perspective, de a aplica unele noțiuni de teorie literară la studierea cronicilor, pentru a da acestora un suflu înnoitor, pentru a repune operele cercetate într-un circuit critic și literar activ.

Naratorii cronicilor *De la Aaron-vodă încoace, de unde este părăsitu de Ureche, vornicul de Țara de Giosu și De la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat* conturează inițial perspective similare ale datoriei de a continua cele începute de predecesori: „Și primește această dată această puțină trudă a noastră, care amu făcut, să nu să treacă cumva cu uitarea de unde este părăsiti...” (în cazul lui M.Costin), „Iară de la Dabije-vodă înainte îndemnatu-s-au și Ion Neculce, biv-vel-vornic de Țara de Sus, a scrie întru pomeniirea domnilor”. Or, redactând un discurs la persoana I plural și III singular cronicarii intuitiv se detașează de cei care „au văzut” pentru a se metamorfoza în cei care „vorbesc”. În acest context putem reliefa diferența dintre subiectul vorbitor sau individul situat în lume și locutorul ca entitate teoretică.

De altfel, un aspect important care ține de perspectiva naratorului și se regăsește în cele trei letopisețe este că aceștia (naratorii) ne furnizează adeseori informații sau gânduri ale unor personaje fără a justifica proveniența acestora. În acest caz putem semnaliza trecerea de la un tip de punct de vedere la altul, ceea ce produce o ruptură de perspectivă (externă→internă) și trădează pe alocuri omnisciența. Spre exemplu, Grigore Ureche zice că: „Într-aceiaș an, avgustu 29, fu cutremur mare de pământu peste toată țara, în vremea ce au șezutu domnul la masă, la prânzu. [...] Ștefan-vodă, fiindu aprinsă inima lui de lucrurile vitejești, îi părea că un an ce n-au avut treabă de războiu, că are multă scădere, **socotindu** că în inimile voinicilor în războaie trăindu să ascut și truda și osteneala cu carea să diprinsese ieste a doao vitejie...” [5, p.43]. Miron Costin susține că „Un craiu de Englitera, de câte ori se înbrăca diminețile, de atâtea ori **dzicea singur sie**: „Adu-ți aminte că a multe gloate de oameni ești stăpânu” [5, p.175]; iar Ion Neculce opinează despre Duca-vodă: „vrându să scoată banii ce cheltuisă la Poartă pentru hătmănia Ocraenei și avându și casă gré, cu mare cheltuială, nu cheltuie ca un domnu după puțința țărâi, și vré să cheltuiască ca un craiu, și **vădzând** și vicleșugul boierilor celora ce i-au tăietu-i, de cum era rău de fel, încă mai rău s-au făcut și mai groaznic asupra boierimei și asupra țărâi” [5, p.301].

După cum observăm, verbele care descriu procese interioare (a gândi, a socoti, a vrea etc.) sunt aplicate unor terțe persoane. Și chiar dacă discursul nu și-a modificat indicii, rămâne în continuare al naratorului, perspectiva este a personajului.

Deosebit de vehement își expune punctul de vedere naratorul letopisețului lui I.Neculce atunci când reflectă asupra destinului Moldovei, acuzând străinii de starea deplorabilă a țării: „Oh! oh! oh! săracă țară a Moldovei, ce nărocire de stăpâni c-aceștia ai avut! Ce sorți de viață Ț-au cădzut! Cum au mai rămas om trăitor în tine, de mirare este cu atâtea spurcăciuni de obiceiuri ce să trag până astăzi în tine, Moldovă! [...] Așe socotesc eu cu firea me această proastă: Când a vre Dumnedzău să facă să nu fie rugină pe fier, și turci în Țarigrad să nu fie și lupii să nu mănânce oile în lume, atunce poate nu vor fi nici greci în Moldova și în Țara Muntenească, nici or fi boieri, nici or pute mânca aceste doao țări cum le mănâncă” [5, p.309-313].

În aceeași cheie acuzatoare se pronunță și naratorul letopisețului lui Miron Costin la adresa domnitorilor, blamându-i pe aceștia pentru pofta nepotolită de agonisire de averi: „O! Muldova, di ar hi domnii tăi, carii stăpânescu în tine, toți înțelepți, încă n-ar peri așé lesne. Ce domniile neștiutoare rândul tău și lacome sintu pricine perirei tale. Că nu caută să agonisească sie nume bun ceva la țară, ce caută desfrânați numai în avuție să strângă, care apoi totuș să răsipește, și încă cu primejdii caselor lor, că blăstămul săracilor, cum să dzice, nu cade pre copaci, câtu de târdziu” [5, p.152].

Cele aproximativ patru secole de istorie relatată în *Letopisețul Țării Moldovei* sunt „bogate” în războaie interetnice, conflicte armate interconfesionale și diverse bătălii. Cronicarii noștri (ne referim, în speță, la experiențele personale ale acestora) au conturat scenele de război nu doar cu talent, ci și cu precizia unui ochi militar, diversele mișcări ale trupelor pe câmpurile de luptă și organizarea oștirilor. Perspectiva abordată nu poate fi, în atare cazuri, decât una cuprinzătoare, panoramică, deoarece, în viziunea istoricului Al.Zub, „Descrierea panoramică [...] le oferă avantajul (istoricilor și romancierilor) de a se situa la o anumită altitudine față de desfășurarea evenimentelor și de a le putea cuprinde într-o mai largă perspectivă spațială” [6, p.330]. Astfel, Miron Costin „urcă” la înălțimea unui zbor de pasăre pentru a cuprinde cu privirea armatele muntenești și leșești: „Avé la acela războiu Mihai-vodă 60.000 de oameni, unguri, munténi, sírbi; némți încă avé puțini. Și au tocmit oastea pre malul dincolo, călăreții au pus de îmbe părțile la arepi, iară pedestrima cu pușcile au tocmitu-o tocmai asupra vadului, unde era vadul. Și așa au așteptat pre leși, puind apa ca o piedecă între oști...” [5, p.143].

Paginile dedicate bătăliei de la Stănilești sunt conturate de către narator cu pricepere, iar observațiile asupra deplasărilor armatei pe câmpul de luptă se fac prin prisma omului de arme, a hatmanului Moldovei. Perspectiva panoramică tinde să cuprindă întreaga luncă a Prutului unde erau dislocate oștile: „Atunce oastea moschicească, cum merge înșirată pre de ceastă parte de Prut, iar tătărâmea era pre de cee parte, trecusă de coada oștii moschicești în sus. Pre câmpu să vede focurile ca stelele. Și nu trece ceie la ceștie, nici ceștie la ceialați, nici făce zăhăială, nemică. Că oastea moschicească arăta preste samă de multă, fiind cară multe” [5, p.390]. Autorul analizează cu atenție atât defectele armatei rusești și ale celei moldovenești, cât și calitățile armatei turcești: „Deci au și început întâi cu moldovenii turcii a-si da palme. Ce, până începuse a să înglоти turcii, sta oarece bine și bieții moldoveni, măcar că era oaste de strânsură, negrijiți și fără arme și neînvățați la războiu, că ei nu avusesse oaste de mult” [5, p.390].

În nenumărate rânduri naratorii comentează oportun un eveniment sau altul, în final venind cu anumite concluzii, atenționări sau învățăminte adresate urmașilor, ceea ce reliefează o perspectivă educativă. În acest sens, naratorul letopisețului lui Gr.Ureche atrage atenția potențialilor receptori chiar din *Predoslovie*, amintindu-le că: „...au lăsat izvod pă urmă, și bune și rele, să rămâie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre cele rele să să ferească și să să socotească, iar dupre cele bune să urmeze și să să învețe și să să îndirepteze” [5, p.23]. Iar naratorul letopisețului lui I.Neculce insistă ca urmașii să tragă concluziile corecte din experiența înaintașilor: „Rugăm pre dumnevoastră, iubiț cetitori tineri, să luați sama aceștii scrisori, de s-ar tâmpla vrodată să mai vie niște lucruri ca aceste în țara noastră, să vă știți a chivernisi, să nu pățiți și voi ca și noi”.

În unele cazuri naratorii adoptă diverse perspective care le aparțin sau nu. Când este vizată o sursă concretă, autorul nu întârzie s-o indice. Spre exemplu, Grigore Ureche notează: „Scrie letopisețul cestu moldovenescu...” sau „Că iată că letopisețul cel leșesc nu spune...” iar Miron Costin ține să sublinieze: „Scrie Hronograful leșescu...”. Dar, atunci când este necesară o explicație asupra unei surse îndoielnice (de regulă, de proveniență orală), naratorul letopisețului lui M.Costin se detașează de impersonalitate și adoptă o perspectivă la persoana I singular: „Mai cu greu mi-au fostu, iubite cititoriule, de a scrie de aceste domnii decât de cele mai de multu trecute, că de aceste domnii, ce mai sus scriem, necăiuri, nice într-un letopisețu, streinu, pomănit nu să află, ori căce au fost scurte, ori căce nemică așa ales nu s-au prilejitu în dzilele lor. Ce cât am putut înțelege den boieri bătrâni den dzilele lor, pre rândul său megându cursul anilor, îți însămnămu” [5, p.173]. În situația cronicii lui Ion Neculce, izvoarele scrise fiind absente, este de la sine înțeles că naratorul va apela la informația oferită de bătrânii boieri, introducând-o în discurs prin: „...dar Miron logofătul **dzicu** să nu fie priimit la acel sfat...” , „**Dzic** să-l fie otrăvitu Șerban-vodă”, „**Dzic** că atunce să cerca acel hanu să s-îchine la împărăția Moscului...”etc.

Așadar, am constatat că în letopisețul lui Grigore Ureche, lucrare ce acoperă mai mult de două secole din istoria țării și autorul / naratorul ei nu se află într-o relație de implicare cu evenimentele prezentate, atestăm, în mare, punctul de vedere extern, impersonal. În opera lui Miron Costin și a lui Ion Neculce, care, parțial sau total, trăiesc și povestesc întâmplări, se reliefează perspectiva variabilă a naratorului-martor.

Bibliografie:

1. BAL, M. *Naratologia. Introducere în teoria narațiunii*. Iași: Institutul European, 2008.
2. NEGRICI, E. *Narațiunea în cronicile lui Grigore Ureche și Miron Costin*. București: DU Style, 1998.
3. STANZEL, F.K. *Teoria narațiunii*. Iași: Institutul European, 2011.
4. ȚAU, E. *Compoziția operei literare*. Chișinău: CEP USM, 2000.
5. URECHE, G., COSTIN, M., NECULCE, I. *Letopisețul Țării Moldovei*. Chișinău: Universul, 2006.
6. ZUB, A. *Biruit-au gândul*. Iași: Junimea, 1983.

Prezentat la 25.09.2014